

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN [2663-0265](#) (print) ISSN [2663-0273](#) (online)

2020. Vol. 12. Issue 1.

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Дмитро Миколайович Франків, ієромонах

Аспірант, Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова.

Помічник ректора з системної роботи та
інноваційної діяльності,

Волинська Православна Богословська

Академія (Православна Церква України),

Email: ieromonahdmytro@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2342-0951>

Hieromonk Dmytro (Frankiv)

Postgraduate student,

National Pedagogical Dragomanov University.

Rector's assistant in system of work and innovation,

Volyn Orthodox Theological Academy (OChU)

УДК 261

**РУЙНУВАННЯ ЄРУСАЛИМСЬКОГО ХРАМУ – ЯК ІСТОРИЧНЕ
ВИРАЖЕННЯ БОГОСЛОВСЬКИХ ЗМІН В ЄВРЕЙСЬКОМУ ПРАВІ**

Received 31 March 2020; revised 05 May 2020; accepted 19 May 2020

DOI: 10.15421/352012

Анотація

Метою статті стало дослідження та богословське осмислення руйнування Єрусалимського Храму в контексті єврейської релігійно-правової системи. Для цього було використано абстрактно-логічні методи, історико-правовий, феноменологічний, аксіологічний, гносеологічний методи, метод критичного та системного аналізу та метод компаративної теології. В результаті був проведений цілісний і комплексний аналіз феномену єврейського права як релігійної правової системи та доведено пряму залежність і кореляцію між руйнуванням Храму та богословськими змінами в межах єврейського права. Акценти на богословському підході та переосмисленому значенні богословських процесів в середині єврейського права і їх проєкції на історично-правову площину дозволили нам по-новому поглянути на руйнування Єрусалимського Храму та показати прямий взаємозв'язок цього з єврейським правом.

Ключові слова: *Єрусалимський Храм, єврейське право, біблійне право, історія єврейського народу, богослов'я.*

**The destruction of the Jerusalem Temple – as a historical expression
of the theological changes in Jewish law**

Abstract

The aim of the article was investigation and theological comprehension of the Temple of Jerusalem destruction in the context of the Jewish religious-legal system. There were used abstract-logical methods, historical-law, phenomenological, axiological, epistemological, method of critical and systematic analysis, and method of comparative theology. As a result, a holistic and complex analysis of the phenomenon of Jewish law as a religious legal system was conducted. The direct dependence and correlation between the destruction of the Temple and theological changes within Jewish law have been proved. Based on an accentuated theological approach, and a rethought value of the theological processes inside Jewish law and their projection on the historical- law area allowed us to take a fresh look at the destruction of the Temple of Jerusalem and the direct relationship of it with Jewish law.

We have initially considered the theological understanding of temporality in the context of the periodization of Jewish law which by means of theological instrumentation, takes us to a completely different dimension that does not use historical chronology in its classical sense. In addition, we have briefly reviewed the major historical milestones of the Israelis against which the development of Jewish law and the very destruction of the Temple of Jerusalem (First and Second) took place.

We have also analyzed the development of Jewish law itself during this period. And by using and comparing all these three lines of science we were able to conclude that the theological processes, their projections on the historical realities and legal principles and approaches within Jewish society and the specific event of

the destruction of the Temple of Jerusalem in particular. That is, this destruction became the embodiment of fundamental theological changes both in Judaism and in Jewish law, as the main manifestations and embodiments of Judaism, their projection on historical realities and represented a transition from Biblical to Talmudic law and qualitative change in theology.

Keywords: *Temple of Jerusalem, Jewish law, biblical law, history of the Jewish people, theology.*

Разрушение Иерусалимского Храма – как историческое выражение богословских изменений в еврейском праве

Аннотация

Целью статьи явилось исследование и богословское осмысление разрушения Иерусалимского Храма в контексте еврейской религиозно-правовой системы. Для этого были использованы абстрактно-логические методы, историко-правовой, феноменологический, аксиологический, гносеологический методы, метод критического и системного анализа и метод компаративной теологии. В результате был проведен целостный и комплексный анализ феномена еврейского права как религиозной правовой системы и доказано прямую зависимость и корреляция между разрушением Храма и богословскими изменениями в пределах еврейского права. Акценты на богословском подходе и переосмысленном значении богословских процессов внутри еврейского права и их проекции на историко-правовую плоскость позволили нам по-новому взглянуть на разрушение Иерусалимского Храма и показать прямую взаимосвязь этого с еврейским правом.

Ключевые слова: *Иерусалимский Храм, еврейское право, библейское право, история еврейского народа, богословие.*

Постановка проблеми.

Історія єврейського права – це тісний клубок з історії, богослов'я, юриспруденції, соціології та багато чого іншого. І лише розглянувши ці кластери спочатку кожен окремо, а потім звівши їх розуміння в одне ціле, можна максимально глибоко осягнути і розкрити заявлену проблему, яка в нашому дослідженні двояка. З одного боку, такий підхід дозволяє навіть в коротких періодах чи конкретних ситуаціях бачити відображення глибинних процесів, які відбувались в єврейському праві, і навіть зрозуміти природу цієї релігійної правової системи. З іншого боку, такий підхід дозволяє набагато краще і зовсім по-іншому глянути на окремі історичні, чи соціальні, чи правові події, дозволяючи побачити їх глибинну богословську причину, яка, на наш погляд, є вирішальною і системоутворюючою в історично-правових okazях єврейського права. Однією з таких реперних точок є перше руйнування єрусалимського храму. І наша стаття прагне показати, що це не було збігом чи історично зумовленим наслідком суспільних процесів, а саме вираженням богословських змін як загалом в житті єврейського народу, так і в головному його виразнику – єврейському праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремих тем даної проблематики торка-

лись такі дослідники: А.Гедалія, А.Б.Волкова, Е.Е.Урбах, Х.Н.Бялік, р.А.Штейнзальц, М.Пантелят, М.Грінберг, М.Елон, А.Барак, Т.Гідрої, Н.Лерпер, К.Кляйн, Л.Ліховські, М.Маутнер, А.М.Рабелло, І.Енгланд, У.Ядін, Л.Шифман, С.М.Пілкінгтон, І.Б.Левнер, Л.Фінкелстайн, Джон Д. Кліер, М.Еліаде та ін. Також виділимо компаративістів: К.Блейкслі, М.Богдан, П.Глеїп, Р.Давид, І.Кастеллуччі, Х.Кьотна, Дж.Меррімап, Е.Орюджу, В.Палмер, Ж. дю Плессі, К.Рид, У.Тетлі, Р.Циммерманн, К. Цвайгерт, особливо П.Гленна (з його теорією правових традицій [24, с.57; 2]) та ін. Але конкретних, детальних досліджень саме цієї тематики в такій її постановці, наскільки нам відомо, немає.

Новизна.

В даному дослідженні ми розглянемо момент руйнування Єрусалимського Храму в контексті богословського осмислення єврейського права та його місця в такому осмисленні. Розглянемо момент руйнування як феноменологічне вираження складних богословських процесів, які відбувались в єврейському праві і прямо корелювались між собою. Причому таке руйнування знаменувало собою перехід від одного етапу єврейського права до іншого, ба навіть більше: від одного єврейського (біблійного), до іншого (галмудичного) права.

Постановка завдання.

Отже, метою нашої статті стає дослідження та богословське осмислення руйнування Єрусалимського Храму в контексті існування єврейської релігійно-правової системи.

Виклад основного матеріалу.

На початку мусимо окреслити, хоча б загально, богословське розуміння та незвичайне вживання і чергування поняття часу в Біблійному вимірі. Спробуємо пояснити. Так, якщо людина створена за образом і подобою Бога, то і час, в якому існує людина, теоретично може сходити до відсутності часу з боку Бога за тим же принципом, як образ сходиться до Первообразу. Іншими словами, Бог, який існує поза часом (у вічності), задумує тварний (створений) час по Своїй аналогії, тобто глибше, ніж здається на перший («людський») погляд. Цю таємничу глибину може помітити той, хто прагне досягнути час. На першому етапі це дається легко і здається, що існують тільки ті три часи, на які ми ділимо події (минулий, теперішній, майбутній). А якщо бути точнішими – «послідовність інтервалів – хвилин, годин, днів, років» [17, с.5; 22, с.209; 10, 130-131]. На другому етапі виявляється, що ці три часи – одне ціле, де минуле, сьогодні, майбутнє непомітно перетікають одне в одне. Підтвердження такого підходу можна знайти в працях С.Аверінцева: «Теперішнє зупинено; майбутнє – вже не зовсім майбутнє, бо воно в якомусь ідеальному плані дано готовим для сьогодні, та й минуле – не зовсім минуле, бо воно, як передбачається, мало смисловим змістом сьогодні і майбутнє» [3, с.276]. Ще влучніші слова ми знайдемо в самій Біблії, в книзі «Юдиф»: «Ти створив те, що було раніше цього, і це, і наступне за цим, і тримав у розумі теперішнє і грядуще, і, що помислив Ти, те й звершилося; що визначив, те й з'явилося і сказало: ось я» (Юдиф. 9: 5). Тому суто богословське розуміння часовості, а тим більше періодизація, засобом богословського інструментарію виводить нас в зовсім інший вимір, який не послуговується періодизацією в класичному її розумінні.

Період Першого Храму – період після «епохи суддів», який починається в час правління третього царя Ізраїлю – Соломона, який і збудував Храм (хоча підготовка такої побудови була зроблена царем Давидом), а закін-

чується руйнуванням вавилонянами Храму в 586 р. до н.е. [18, с.4]. І саме цей момент, момент руйнування Єрусалимського Храму, відображає початок іншої правової реальності і не просто є великим хронологічним орієнтиром чи співпадінням в часі, а історичним вираженням богословських змін, які відбувались як в єврейському праві, так і у всьому юдаїзмі. Щоби зрозуміти ці зміни, потрібно глянути на цей період широко і в комплексі, послуговуючись міждисциплінарним підходом в аналізі цієї проблеми. Тому розглянемо історичні передумови, саму подію та її наслідки.

У віршах 14-15 1 кн. Царств дається короткий огляд періоду царів загалом. Тут представлені дві парадигми, пов'язані з древнім Завітом: благословення і прокляття. У вірші 14 оголошуються основні умови добрих взаємин між Богом і його народом: люди повинні боятися, служити і слухати голосу Господа, тобто його заповідей. Таким чином, історія народу Божого повинна слідувати по шляху, вказаному в першій заповіді. Якщо люди вбудовують своє життя згідно з нею – все буде добре. У вірші 15 описаний альтернативний шлях відкидання влади Господа, слідує за яким, Ізраїль наведе на себе прокляття, викладені задовго до цього Мойсеєм на рівнинах Моава (Втор. 28, 1-62; 30, 15-20). Саме виходячи з цієї перспективи описана вся подальша історія царів. Всі царі після Давида і Соломона, виключаючи Єзекію та Іосію, які проводили релігійні реформи, так чи інакше підпадають під осуд вірша 15. Введення монархії в соціально-політичну структуру Ізраїлю, після періоду прямої теократії, принесло з собою нові можливості для вибору добра чи зла, але не змінило основної суті, парадигми взаємин народу з Богом [4, с.46]. «Якщо ж ви будете чинити зло, то і ви, і цар ваш загинете!» (1 Цар. 12: 25).

Після смерті Соломона, коли Іеровоам був покликаний на окреме царювання північними племенами, представники яких зібралися в древньому ізраїльському культовому центрі Шехем, закінчилася епоха єдиної країни Ізраїлю, що тривала близько ста років: на місці Ізраїльського царства з'являються дві самостійні держави: Юдея та Ізраїль. Юдею, що

включала уділ Юди і більшу частину уділу Веніаміна¹, відрізняли політична стабільність і спадковість влади. Забезпечувалося це насамперед тим, що аж до падіння Юдейського царства в 586 р. до н.е. під ударами вавилонян тут правили царі тільки з дому Давида (за єдиним винятком: правління цариці Аталії, дочки ізраїльського царя Ахава, в 841-835 рр. до н.е.). В Ізраїлі ж, розгромленому в 722 р. до н.е. асирійцями², дев'ятнадцять правлячих царів належали до 10 різних родів або династій. Історія Юдеї та Ізраїлю, починаючи з розколу єдиного царства і закінчуючи руйнуванням вавилонянами Першого Храму в Єрусалимі в 586 р. до н.е., викладається в 1 Цар. 12-2 Цар. і 2 Хр. 10-36. Всі історичні перипетії відобразити тут не будемо, скажемо лише, що там все доволі складно і заплутано [Докладніше див.: 30, с.213; 29, с.183-189, 423-429].

На відміну від Північного (Ізраїльського) царства, в Південному (Юдейському) втримувалась віра в Єдиного Ізраїльського Бога, що оцінюється Біблією, як максимально важливий і вирішальний момент існування цієї держави. Так, наприклад, відзначається юдейський цар Іосія (639-608), знаменитий, перш за все, своєю релігійною реформою, в результаті якої монотеїзм повністю утвердився в усьому єврейському суспільстві, яке вчергове відвернулось від нього, і був встановлений єдиний централізований культ Господа Бога в Єрусалимському Храмі. В центрі реформи стоїть виявлена в 621 р. до н.е. первосвященником Ілією в Єрусалимському Храмі «Книга Нав-

чання (Тори)», яка написана рукою Мойсея, і книга Закону³. Ймовірніше за все, книга Второзаконня і була тією самою книгою Закону, яку читали в Храмі перед усім народом⁴. Зусиллями всіх цих ревнителів книга священних текстів була поставлена в центр віри Ізраїлю. Іосія затверджує постійне перебування Ковчегу Заповіту в Храмі (35: 3), за його вказівкою засновуються жрецькі череди відповідно до приписів Давида і Соломона. Але така спроба відновити пошанування Закону і його дотримання не призвела до якихось довготривалих наслідків. Юдейське Царство теж впало, і з причин саме богословських, які виражались для ізраїльського народу в недотриманні приписів, а точніше – принципів єврейського права, як вираження Волі Божої.

Облога Єрусалиму розпочалася 15 січня 588 р. до н.е. і тривала до 19 липня 586 р. до н.е. (2 Цар. 25: 1-2; Єр. 39: 1-2), коли вавилонянам вдалося прорватися через міські стіни в столицю Юдеї [21. с.76-88]. Все це відбулось при Вавилонському цареві Навуходоносорі II [5, с.37-38; 20, с.353-354; 31. с.70; 27, с.369]. Втім, на відміну від Північного, Ізраїльського царства, в Юдею не були вигнані представники інших народів з територій Нововавилонського царства, і вона перебувала в стані спустошення і запустіння аж до повернення юдеїв з вавилонського полону. Перша невелика група переселенців на чолі з Шешбаццаром (Шенаццаром; 1 Хр. 3:18), сином юдейського царя Ісхонії, з'являється в Юдеї через незначний проміжок часу після 539 р. до н.е.:

¹ В Біблії часто говориться про те, що до Південного царства відійшло тільки одне коліно Юди (наприклад, 1 Цар. 11: 30-31, 35-36, 12:17 20; 2 Цар. 17: 18-18), територія «від Геви до Беер-Шеви». Про те, що Юдея включала як коліно Юди, так і коліно Веніаміна, вперше експліцитно говориться в 1 Цар. 12:21 і 23; в пізніх книгах Біблії коліна Юди і Веніаміна часто згадуються разом (пор., наприклад, Езр. 1: 5, 4: 1, 10: 9; 2 Хр. 15: 2, 8-9, 25: 5,31: 1,34 : 9). Біблія говорить про десять колін, що склали Північне царство (наприклад, 1 Цар. 11:31 35), ймовірно, маючи на увазі, що в це державне утворення увійшла значна частина представників коліна Веніаміна [30, с.203-206].

² Облога столиці Північного царства тривала три роки (2 Цар. 17: 5, 18:10). Самарія, цілком ймовірно, впала в останній рік царювання Салманасара V (723/722 рр. до н.е.), Незадовго до смерті останнього. Те, що саме Салманасар взяв Самарію, говорить і Біблія (2 Цар. 17: 5-6; 18: 9-10), і так звана Вавилонська (Халдейська) хроніка (виявлена в 1956 р).

³ До нас дійшли дві версії, в яких оповідаються обставини виявлення Книги Вчення і проведення царем Іосією релігійної реформи: тексти Другої книги царів 22: 1-23: 28 і Другої книги Хронік 34: 1-35: 19. Книга Вчення [9, с.212-213].

⁴ Питання про датування Книги Заповіту і Книги Закону, звичайно, не можна ще вважати вирішеним остаточно, як це буває завжди, коли справа стосується реконструкції текстів, оригінал яких був втрачений. Однак сьогодні більшість біблеїстів згодні з тим, що під згадуваною в IV Книзі Царств Книгою Закону (IV Царств, 22: 8) потрібно розуміти текст, відомий нам сьогодні як Книга Второзаконня. Більш-менш загальноприйнятим є датування цієї книги: IX або VIII ст. до н.е. [7, с. 104-119]. Складніше з Книгою Завіту: в даному випадку консенсус зводиться лише до того, що це був законодавчий текст, який згодом увійшов в гл. 21-23 Книги Виходу. Про час його появи сперечаються, але, у всякому разі, він датується додержавним періодом єврейської історії [28, с. 202-203].

восени того року перський цар Кир захопив Вавилон і незабаром видав декрет, згідно з яким юдейським полоненим слід «повернутися в Єрусалим, що в Юдеї, і побудувати Дім Господа, Бога Ізраїля...» [30, с.241]. У 515-му році закінчилось будівництво Другого Храму. Однак ще при закладці фундаменту нового Храму деякі люди похилого віку, які пережили полон і ще пам'ятали Храм Соломона, плакали, дивлячись на відносну обмеженість та убогість нової споруди (Агг. 2: 5-9). Тобто це вже був далеко не такий величний Храм, який був до руйнування. І в цьому також криється глибокий богословський сенс.

Розглядаючи законодавчу діяльність в період Єзри й Великих зборів, відзначимо величезну важливість цього періоду (друга половина V століття до н.е.) [34, с.400; 9, с.212; 30, с.231-234, 237]. Саме у цей час почався кардинальний поворот у розвитку галахи і взагалі єврейського права. Головним персонажем цього періоду стає Єзра. Е.Блаугравов в своїй праці «Полон Вавилонський» характеризує Єзру як глибокого знавця Тори [13, с.225]. Після повернення на свою батьківщину (458 р. до н.е. [34, с.247]) він докладає значних зусиль для поширення закону Тори серед єврейського народу, як ми це бачимо в Біблії [11, с.20-25; 8, с.101]. Юдейський переказ йому ж приписує встановлення постійних читань закону в суботи й свята [26, с.65-66] і йому, ймовірно, належить організація класів тих, хто читає, і тих, хто пояснює закон (Неем. 8: 1-9; 9: 1-6) [3, с.40-41; 1, с.81-93; 14, с.496; 16, с.26]. Тексти Єзри і Неємії, відзначають єврейські історики Х.Тадмор і Р.Надель, «служать головними джерелами, які висвітлюють цю епоху», бо «сто років, що відділяють епоху Неємії (sic) від завоювання Палестини Олександром Македонським, не відображені практично в жодних джерелах» [35, с.124]. Істотно також те, що методи роботи над священним текстом саме в даний період кардинально змінюються: «вивчення і редагування тексту біблійних книг, які за часів Першого

храму були зосереджені в руках священників і левитів, стають в цей період заняттям особливого стану «софрім», тобто переписувачів або вчених» [15, с.68-69]. Причому його першого Священне Писання називає «книжником» («софер») (Єзр. 7: 11, 12 і 21; Неем. 8: 1,13). Важко переоцінити вагомість змін в основних принципах юдейського права, які відбулися в цей період (зникнення поняття «коліно»⁵, а як наслідок – трансформація та зникнення значної кількості приписів, які виходили з цієї аксіоми; перехід влади законодавчої, судової та керівної, а отже, формотворчої, від когенів до мудреців з усього Ізраїлю, які сформувались в окремий прошарок суспільства [34, с.274; 25, с.180-181; 19, с.266; 12, с.119; 32, с.31, 326; 33, с.3]). Для повноти картини наведемо той факт, що вже у часи Сіраха (246-220 рр. до н.е.) мудреці займали місце серед вельмож (Сірах 39, 4), на них дивилися як на пророків, а їхній вплив був сильніший, ніж вплив первосвященника [13, с.235]. Така тенденція з часом лише посилилась.

Подібно до спроби Іосії в поверненні народу до вивчення Тори та до застосування законів Тори в повсякденному практичному й соціальному житті, після Вавилонського полону відбулась схожа за логікою спроба Єзри. Все це неодмінно повинно було дати потужний поштовх розвитку єврейському закону, на даному етапі це було втілено і навіть розвинулось далі ніж за реформи Іосії, особливо в використанні методів мідрашу Тори [34, с.277]. Інтерпретація П'ятикнижжя Мойсеєвого стала основним джерелом єврейського законодавства як в цей, так і в наступні періоди [33, с.62], але в тих випадках, коли виявлялося неможливим вирішити проблему за допомогою інтерпретації старих постанов, приймалися нові закони [34, с.401]. Наскільки великою була сила цих нових постанов і заповідей, видно з того, що талмудисти прямо вже говорили, що «...вислови соферім більше варті уваги, ніж вислови Писання», і що «... вони важливіші за Закон», «...більше важли-

⁵ Поступово все населення, яке перебувало у Вавилонському полоні, стало називатись людьми Юди, або юдеями (в наш час тотожне поняттю «єврей») [26, с. 60]. І вже як наслідок такої тенденції, після повернення з полону древнє поняття про коліно зовсім зникло [23, с.79]. Взагалі Цей факт, на нашу думку, став одним з найхарактерніших виражень переходу від Мойсеєвого до талмудичного права.

вості має провина того, хто чинить всупереч висловів соферім, ніж того, хто чинить всупереч Закону» [19, с.260]. І це вже початок зовсім іншої історії.

Якщо сприймати історичний час як проекцію богословських понять на історичну площину розвитку людства, особливо на прикладі історії богообраного ізраїльського народу, в якого правова складова стає вираженням богословських понять і принципів, то і сам Єрусалимський Храм, і його руйнування – не просто щось дотичне чи паралельне до процесів в богослов'ї, праві та єврейській історії, а найконкретніше і найкраще уособлення і прояв таких процесів. Тоді Єрусалимський Храм стає емпіричним вираженням викарбованого на камені, а потім записаного на папері Боже-ственною присутністю як в період свого існування у вигляді Намету і царського правління, так і у вигляді Кам'яного, величного, оздобленого коштовностями Храму періоду Давида і Соломона. Храм стає вираженням стосунків між богообраним народом і Господом Богом, а в буденному житті євреїв приймає форму релігійно-правової системи зі своїми основоположними принципами і нормами – Законом. Тому руйнування Храму стало вираженням, проекцією на площину історії, причому біблійної історії, а отже, площину символів і образів – чогось сутнісно-катастрофічного, якоїсь вселенської катастрофи. Богословська інтуїція мудреців та деяких царів знайшла причини цього краху у відходженні єврейського народу від Бога, його Волі, яка виражалась, формулювалась та форматизувалась в Законі. І як спроби Іосії не втримали відносин між Богом і народом за першою парадигмою

благословення, так і подібна спроба Єзри теж не призвела до успіху, лиш віддалила кінець. І якщо для самого єврейського народу, який жив на той момент, ця катастрофа була не до кінця оцінена, то як пізніші пророки, так і пізніші покоління мають змогу бачити, що руйнування Храму, відновлення, а потім і друге руйнування – стали ознакою не просто відходження від виконання Закону, але й від правильного його розуміння. А пізніша формалізація приписів єврейського права і перетворення його з біблійного на талмудичне, що почались з часів Єзри, а усталились якраз після руйнування Другого Храму (співпадіння? не думаємо) – не врятували становище, а лише стали ознакою втрати основних і формотворчих орієнтирів біблійного права і перетворення його в зовнішньо схоже, але принципово інше талмудичне право. Свідченням і образом такої зміни і таких богословських процесів стало руйнування Єрусалимського Храму.

Висновки.

Отже, розглянувши феномен біблійного розуміння часу, проаналізувавши історичні аспекти епох, які передували побудові Храму, існуванню, руйнації та подальшій відбудові, по-богословські осмисливши ці події через призму єврейського права, ми прийшли до висновку про прямий вплив богословських процесів, їх проекцій на історичні реалії та правові принципи і підходи всередині єврейського суспільства, зокрема на конкретну подію руйнування Єрусалимського Храму. Це руйнування стало уособленням фундаментальних богословських змін в рамках єврейського права і являло собою перехід від біблійного до талмудичного права.

Бібліографічні посилання

1. Brueggemann Walter. *Deuteronomy (Abingdon Old Testament Commentaries)*. Nashville, TN: Abingdon, 2001. 352 p.
2. Glenn H. Patrick. *Legal Traditions of the World: Sustainable diversity in law*. (fifth edition). London: Oxford University Press. 2014. 456 p.
3. McNamara Martin. *The New Testament and the Palestinian Targum to the Pentateuch*. Rome: Pontifical Biblical Institute, 1966. 285 p.
4. Vannoy J. Robert. *Covenant Renewal at Gilgal: A Study of 1 Samuel 11:14-12:25*. MACK PUBLISHING COMPANY Cherry Hill, New Jersey. 2008. 290 p.
5. Vydrin A. The fight between David and Goliath: An historical and theological analysis of 1 Samuel, chapter 17. Part II. *ThH (Theological Herald)*. 2018. № 30(3). P. 15-47.

6. Аверинцев С.С. *Порядок космоса и порядок истории в мировоззрении раннего средневековья*. Античность и Византия. М., 1975. С. 266-285
7. Акимов В.В. Правовые памятники Древней Месопотамии и Библия. *Труды Минской Духовной Академии*. № 4. Жировичи, 2006. С. 104-119.
8. Акимов С.А. Ветхий Завет и письменные памятники древних народов. *Труды Минской духовной академии*. 2018. № 13. С. 97-137.
9. Алексеев А.А. Септуагинта и ее литературное окружение. *Богословские труды*. 2007. № 41. С. 212-259.
10. Баренбойм П.Д. Библейский момент философии права. *Философия права Пятикнижия*. Москва: Изд-во «ЛУМ», 2012. С. 101–166.
11. Белова А.Г. Коган Л. Е, Лёзов С. В., Романова О.И. (ред.колегия). *Языки мира: Семитские языки. Аккадский язык. Северозападносемитские языки*. РАН. Институт языкознания. Москва: Academia, 2009. 832 с.
12. *Библия и конституция: Сб. ст.* Москва: Белые альвы, 1998. 159 с.
13. Благоднаров Е. *Плен Вавилонский и значение его в истории иудеев*. Москва: Типо-Литография «Русского Т-ва печатного и издательского дела», 1902. 274 с.
14. Брюггеман У. Тора. *Страницы: Богословие. Культура. Образование*. 2006. 11:4. С. 483-497.
15. Вевюрко И. С. Септуагинта и Массоретский текст в зеркале компаративного исследования (к истории вопроса). *Религиоведение*. 2009. № 4. С. 64-77.
16. Выдрин А. иер. Поединок Давида и Голиафа: Историко-богословский анализ 17 главы первой книги Царств. Часть 1. *Богословский вестник*. 2018. № 28(1). С. 17-42.
17. Гайденок П.П. *Время. Длительность. Вечность. Проблема времени в европейской философии и науке*. М.: ПРОГРЕСС-ТРАДИЦИЯ, 2007. 464 с.
18. Гартман М.Т. Историчні умови формування єврейського права в період Першого Храма. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2. ч. 3. С. 3–8.
19. Диминский С. Исследование о Талмуде. *Труды Киевской духовной Академии*. 1865 г. Т.II. С. 250-268.
20. Заблоцка Ю. *История ближнего востока – восток в древности (от первых поселений до персидского завоевания)*. Москва: Наука, 1989. 429 с.
21. Залер Ицхак. *Иудаизм: Основы, законоположения, правила и обычаи*. Иерусалим: Геулим, 1981. 267 с.
22. Казанцева З.В. Представление о времени в Ветхом Завете. *Вестник Русской христианской гуманитарной академии*. 2015. Т. 16(2). С. 208-216.
23. Осипов А. *Брачное право древнего востока*. Казань, 1872. 207 с.
24. Пунько О. «Правові традиції світу» – книга Патріка Гленна як новаційний підхід в сучасному порівняльному правознавстві. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*. Одеса: Фенікс, 2013. С. 57-58.
25. Рамбам (Маймонид). *Избранное* (пер с англ. Н.Бартман). Иерусалим: Библиотека-Алия, 1990. 380 с.
26. Рот С. *История евреев с древнейших времен по Шестидневную войну*. Иерусалим, 1967. 428 с.
27. Рыбаков Р.Б. и др. (ред.). *История Востока: В 6 т.* РАН. Институт Востоковедения. Москва: Восточная литература. РАН, 1997. Т.1: *Восток в древности*. Отв. ред. В.А Яковсон. Москва, 1997. 688 с.
28. Сорокин В. Тора: пространство правовое и пространство духовное. *Философия права Пятикнижия*. Москва: Изд-во «ЛУМ», 2012. С. 178-220.
29. Тантлевский И. *Введение в Пятикнижие*. М.: РГУ, 2000. 469 с.
30. Тантлевский И. *История Израиля и Иудеи до разрушения первого Храма*. СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2005. 402 с.
31. Телушкин И. *Еврейский мир: Важнейшие знания о еврейском народе, его истории и религии*. Москва: Лехаим, 1998. 575 с.
32. Урбах Э. Э. *Мудрецы Талмуда*. Иерусалим, 1989. 483 с.
33. Шиффман Л. *От текста к традиции: история иудаизма в эпоху Второго храма и период Мишны и Талмуда*. Москва: Мосты культуры, GESCHARIM, 2016. 304 с.

34. Элон М. *Еврейское право* (под общ. ред. д.ю.н., проф. И.Ю. Козлихина). СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 611 с.

35. Эттингер Ш. *История еврейского народа*. Москва-Иерусалим: Мосты Культуры, 2001. 685 с.

References

1. Brueggemann Walter. Deuteronomy (Abingdon Old Testament Commentaries). Nashville, TN: Abingdon, 2001. 352 p.

2. Glenn H. Patrick. Legal Traditions of the World: Sustainable diversity in law. (fifth edition). London: Oxford University Press. 2014. 456 p.

3. McNamara Martin. The New Testament and the Palestinian Targum to the Pentateuch. Rome: Pontifical Biblical Institute, 1966. 285 p.

4. Vannoy J. Robert. Covenant Renewal at Gilgal: A Study of 1 Samuel 11:14-12:25. MACK PUBLISHING COMPANY Cherry Hill, New Jersey. 2008. 290 p.

5. Vydrin A. The fight between David and Goliath: An historical and theological analysis of 1 Samuel, chapter 17. Part II. ThH (Theological Herald). 2018. № 30(3). P. 15-47.

6. Averincev S.S. Poryadok kosmosa i poryadok istorii v mirovozzrenii rannego srednevekovya. Antichnost i Vizantiya. M., 1975. S. 266-285

7. Akimov V.V. Pravovye pamyatniki Drevnej Mesopotamii i Bibliya. Trudy Minskoj Duhovnoj Akademii. № 4. Zhirovichi, 2006. S. 104-119.

8. Akimov S.A. Vethij Zavet i pismennye pamyatniki drevnih narodov. Trudy Minskoj duhovnoj akademii. 2018. № 13. S. 97-137.

9. Alekseev A.A. Septuaginta i ee literaturnoe okruzhenie. Bogoslovskie trudy. 2007. № 41. S. 212-259.

10. Barenbojm P.D. Biblejskij moment filosofii prava. Filosofiya prava Pyatiknizhiya. Moskva: Izd-vo «LUM», 2012. S. 101–166.

11. Belova A.G. Kogan L. E, Lyozov S. V., Romanova O.I. (red.kolegiya). Yazyki mira: Semitskie yazyki. Akkadskij yazyk. Severozapadnosemitskie yazyki. RAN. Institut yazykoznanija. Moskva: Academia, 2009. 832 s.

12. Bibliya i konstituciya: Sb. st. Moskva: Belye alvy, 1998. 159 s.

13. Blagonravov E. Plen Vavilonskij i znachenie ego v istorii iudeev. Moskva: Tipo-Litografiya «Russkago T-va pechatnogo i izdatelskogo dela», 1902. 274 s.

14. Bryuggeman U. Tora. Stranicy: Bogoslovie. Kultura. Obrazovanie. 2006. 11:4. S. 483-497.

15. Vevyurko I. S. Septuaginta i Massoretskij tekst v zerkale komparativnogo issledovaniya (k istorii voprosa). Religiovedenie. 2009. № 4. S. 64-77.

16. Vydrin A. ier. Poedinok Davida i Goliafa: Istoriko-bogoslovskij analiz 17 glavy pervoj knigi Carstv. Chast 1. Bogoslovskij vestnik. 2018. № 28(1). S. 17-42.

17. Gajdenko P.P. Vremya. Dlitelnost. Vechnost. Problema vremeni v evropejskoj filosofii i nauke. M.: PROGRESS-TRADICIYA, 2007. 464 s.

18. Gartman M.T. Istorichni umovi formuvannya yevrejskogo prava v period Pershogo Hrama. Pravo i suspilstvo. 2014. № 6-2. ch. 3. S. 3–8.

19. Diminskij S. Issledovanie o Talmude. Trudy Kievskoj duhovnoj Akademii. 1865 g. T.II. S. 250-268.

20. Zablocka Yu. Istorija blizhnego vostoka – vostok v drevnosti (ot pervyh poselenij do persidskogo zavoevaniya). Moskva: Nauka, 1989. 429 s.

21. Zaler Ichak. Iudaizm: Osnovy, zakonopolozheniya, pravila i obychai. Ierusalim: Geulim, 1981. 267 s.

22. Kazanceva Z.V. Predstavlenie o vremeni v Vethom Zavete. Vestnik Russkoj hristianskoj gumanitarnoj akademii. 2015. T. 16(2). S. 208-216.

23. Osipov A. Brachnoe pravo drevnego vostoka. Kazan, 1872. 207 s.

24. Punko O. «Pravovi tradicii svitu» – kniga Patrika Glenna yak novacijnij pidhid v suchasnomu porivnyalnomu pravoznavstvi. Porivnyalne pravoznavstvo: suchasnij stan i perspektivi rozvitku. Odesa: Feniks, 2013. S. 57-58.

25. Rambam (Majmonid). Izbrannoe (per s angl. N.Bartman). Ierusalim: Biblioteka-Aliya, 1990. 380 s.

26. Rot S. Istorija evreev s drevnejshih vremen po Shestidnevnyu vojnu. Ierusalim, 1967. 428 s.

27. Rybakov R.B. i dr. (red.). Istorija Vostoka: V 6 t. RAN. Institut Vostokovedeniya. Moskva: Vostochnaya literatura. RAN, 1997. T.1: Vostok v drevnosti. Otv. red. V.A Yakobson. Moskva, 1997. 688 s.

28. Sorokin V. Tora: prostranstvo pravovoe i prostranstvo duhovnoe. *Filosofiya prava Pyatiknizhiya*. Moskva: Izd-vo «LUM», 2012. S. 178-220.
29. Tantlevskij I. *Vvedenie v Pyatiknizhie*. M.: RGU, 2000. 469 s.
30. Tantlevskij I. *Istoriya Izrailiya i Iudei do razrusheniya pervogo Hrama*. SPb.: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 2005. 402 s.
31. Telushkin I. *Evrejskij mir: Vazhnejshie znaniya o evrejskom narode, ego istorii i religii*. Moskva: Lehaim, 1998. 575 s.
32. Urbah E. E. *Mudrecy Talmuda*. Ierusalim, 1989. 483 s.
33. Shiffman L. *Ot teksta k tradicii: istoriya iudaizma v epohu Vtorogo hrama i period Mishny i Talmuda*. Moskva: Mosty kultury, GESCHARIM, 2016. 304 c.
34. Elon M. *Evrejskoe pravo* (pod obsh. red. d.yu.n., prof. I.Yu. Kozlihina). SPb.: Yuridicheskij centr Press, 2002. 611 s.
35. Ettinger Sh. *Istoriya evrejskogo naroda*. Moskva-Ierusalim: Mosty Kultury, 2001. 685 s.